

SUN'IIY INTELLEKT YORDAMIDA BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHNING AHAMIYATI

Nuralxanova Raushan Sabitovna

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23386081>

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining tanqidiy fikrlash kompetensiyasini rivojlantirishda sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishning nazariy asoslari va amaliy imkoniyatlari yoritilib, ularning ta'lim jarayonidagi ahamiyati haqida so'z boradi. Tadqiqotda tanqidiy fikrlash tushunchasining pedagogik mohiyati ochib berilib, uni shakllantirishda sun'iy intellektga asoslangan adaptiv o'qitish, interaktiv topshiriqlar va virtual yordamchilarning o'rni tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, boshlang'ich ta'lim, tanqidiy fikrlash, raqamli ta'lim, adaptiv o'qitish, innovatsion pedagogika, ta'lim texnologiyalari.

Zamonaviy ta'lim tizimi jadal rivojlanib borayotgan raqamli texnologiyalar sharoitida sun'iy intellekt texnologiyalarining ta'lim jarayoniga kirib kelishi bilim berish usullarini tubdan o'zgartirmoqda. Bugungi kunda boshlang'ich ta'lim bosqichida nafaqat bilim berish, balki o'quvchilarda mustaqil, tahliliy va tanqidiy fikrlash kompetensiyalarini shakllantirish muhim vazifa sifatida qaralmoqda.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining intellektual rivojlanishida ayniqsa tanqidiy fikrlash muhim o'rin tutadi. Tanqidiy fikrlash o'quvchining axborotni tahlil qilish, taqqoslash, asoslash va xulosa chiqarish ko'nikmalarini rivojlantiradi. An'anaviy o'qitish usullari bu jarayonda har doim ham yetarli samara bermasligi mumkin. Shu nuqtai nazardan, sun'iy intellektga asoslangan ta'lim vositalari boshlang'ich sinf o'quvchilarida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun samarali pedagogik yechim sifatida namoyon bo'lmoqda.

So'nggi yillarda ta'lim tizimida sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish masalalari pedagogik tadqiqotlarning muhim yo'nalishlaridan biriga aylandi. Xalqaro va mahalliy ilmiy adabiyotlarda sun'iy intellektning o'quv jarayonini individuallashtirish, o'quvchilarning kognitiv faolligini oshirish va mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishdagi o'rni keng yoritilgan.

Pedagog olimlar tanqidiy fikrlashni shaxsning muhim intellektual kompetensiyasi sifatida talqin qilib, uni tahlil qilish, baholash, asoslash va muammo yechishga yo'naltirilgan fikrlash turi deb hisoblaydilar. Boshlang'ich ta'lim bosqichida tanqidiy fikrlashni shakllantirish masalalari J.Dyui [1], L.Vygotskiy [2], B.Blum kabi olimlarning ishlarida bilish faoliyatini rivojlantirish bilan bog'liq holda o'rganilgan. Ularning tadqiqotlarida interfaol o'qitish, muammoli ta'lim va refleksiv yondashuv tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning asosiy omillari sifatida ko'rsatiladi. Shuningdek, o'quvchilarning tanqidiy fikrlash darajasini aniqlashda ularning o'zaro muloqot jarayonidagi faoliyatini kuzatish muhim metodlardan biri hisoblanadi. Kuzatish usuli orqali o'quvchilarning fikrlash qobiliyati, o'z fikrini aniq va asosli ifodalashi, boshqalarning fikrlarini tinglashi, ularni tahlil qilishi hamda o'z qarashlarini dalillar bilan himoya qilishi kabi ko'nikmalarini o'rganish va o'zaro taqqoslash imkoniyati yaratiladi [3]. Ayniqsa, guruhli munozaralar, muammoli vaziyatlarni birgalikda hal qilish va savol-javob jarayonida o'quvchilarning mustaqil fikr yuritishi, muqobil qarashlarni baholashi va asoslangan xulosalar chiqarishi namoyon bo'ladi. Shu jihatdan, kuzatish metodidan foydalanish boshlang'ich sinf o'quvchilarida tanqidiy fikrlash ko'nikmalarining shakllanish darajasini aniqlash hamda ularni rivojlantirishga qaratilgan pedagogik yondashuvlarning samaradorligini baholashga xizmat qiladi.

Zamonaviy tadqiqotlarda sun'iy intellektga asoslangan ta'lim platformalari, adaptiv o'qitish tizimlari va virtual yordamchilarning o'quvchilarning fikrlash jarayoniga ijobiy ta'siri qayd etilgan. Xususan, sun'iy intellekt yordamida yaratilgan interaktiv topshiriqlar va tahliliy mashqlar o'quvchilarning o'qishga bo'lgan faolligini oshirib, ularni mustaqil fikr yuritishga undashi ilmiy jihatdan asoslangan.

Mahalliy pedagogik adabiyotlarda ham raqamli texnologiyalarni boshlang'ich ta'limga joriy etish masalalari yoritilgan bo'lsa-da, sun'iy intellektning aynan tanqidiy fikrlashni rivojlantirishdagi imkoniyatlarini tizimli tadqiq etish yetarli darajada olib borilmagan. Shu bois mazkur tadqiqot ushbu bo'shliqni to'ldirishga qaratilganligi bilan ahamiyatlidir.

Tadqiqot jarayonida sun'iy intellekt texnologiyalari asosida tashkil etilgan o'quv mashg'ulotlarining boshlang'ich sinf o'quvchilarida tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga ta'siri tahlil qilindi. Pedagogik tajriba davomida adaptiv o'quv topshiriqlari, interaktiv mashqlar hamda virtual yordamchilar qo'llanilgan darslar o'quvchilarning bilish faolligini sezilarli darajada oshirganligi kuzatildi. Olingan natijalar shuni ko'rsatdiki, sun'iy intellekt elementlari joriy etilgan ta'lim jarayonida o'quvchilar muammoli vaziyatlarga nisbatan faol munosabat bildira boshladilar. Ular savollarga tayyor javob berishdan

ko‘ra, o‘z fikrini asoslash, solishtirish va xulosa chiqarishga ko‘proq intildilar. Ayniqsa, adaptiv mashqlar o‘quvchilarning individual imkoniyatlarini hisobga olgan holda murakkablik darajasini bosqichma-bosqich oshirish orqali tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga xizmat qildi.

Tajriba natijalarini an‘anaviy darslar bilan taqqoslash shuni ko‘rsatdiki, sun‘iy intellektga asoslangan ta‘lim vositalari qo‘llanilgan guruhlarda o‘quvchilarning tahliliy fikrlash, muammo yechish va mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalari yuqoriroq darajada namoyon bo‘ldi. Bu holat o‘quvchilarning bilimlarni faqat yodlash emas, balki ularni anglash va amaliyotda qo‘llashga bo‘lgan qiziqishini oshirganligini tasdiqlaydi. Muhokama jarayonida aniqlanishicha, sun‘iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish o‘qituvchining pedagogik faoliyatini yengillashtirish bilan birga, ta‘lim jarayonida teskari aloqaning tezkorligini ta‘minlaydi. Biroq, sun‘iy intellekt vositalaridan samarali foydalanish o‘qituvchining raqamli kompetensiyasi va metodik tayyorgarligiga bevosita bog‘liq ekanligi ham aniqlandi. Shu sababli, mazkur texnologiyalarni ta‘lim jarayoniga joriy etishda pedagoglarni maxsus tayyorlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Amaliy mashg‘ulotlar davomida o‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlari hisobga olinib, sun‘iy intellekt asosida ishlovchi interaktiv o‘quv platformalari, adaptiv mashqlar hamda virtual yordamchilardan foydalanildi. Dars jarayonida muammoli vaziyatlarga asoslangan topshiriqlar berilib, o‘quvchilarning fikr yuritish, savol qo‘yish va o‘z fikrini asoslash ko‘nikmalarini rivojlantirishga alohida e‘tibor qaratildi. Xususan, ona tili va o‘qish savodxonligi fanlarida matn mazmunini tahlil qilish, asosiy g‘oyani aniqlash va xulosa chiqarishga qaratilgan sun‘iy intellektga moslashtirilgan topshiriqlar qo‘llanildi. Matematika darslarida esa muammo yechishga yo‘naltirilgan adaptiv masalalar orqali o‘quvchilarning mantiqiy va tanqidiy fikrlashi faollashtirildi. Sun‘iy intellekt tizimi o‘quvchilarning javoblariga qarab qo‘shimcha savollar va izohlar berib, ularni mustaqil tahlil qilishga undadi.

Amaliy jarayonda o‘quvchilarning faol ishtiroki, savollarga nisbatan qiziqishi va muammoli vaziyatlarni yechishdagi mustaqilligi kuzatildi. O‘quvchilar o‘z fikrini dalillar asosida ifodalashga, turli yechimlarni solishtirishga va xulosa chiqarishga intila boshladilar. Bu holat tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarining bosqichma-bosqich shakllanayotganini ko‘rsatdi. Amaliy ishlar yakunida o‘qituvchilar tomonidan o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash darajasi tahlil qilinib, sun‘iy intellekt texnologiyalaridan foydalanilgan darslar an‘anaviy darslarga nisbatan samaraliroq ekanligi aniqlandi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, sun‘iy intellektga asoslangan yondashuv boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun qulay pedagogik muhit yaratadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, sun‘iy intellekt texnologiyalaridan boshlang‘ich ta‘lim jarayonida maqsadli va tizimli foydalanish o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash kompetensiyasini samarali rivojlantirish imkonini beradi. Sun‘iy intellektga asoslangan adaptiv mashqlar, interaktiv topshiriqlar va virtual yordamchilar o‘quvchilarning bilish faolligini oshirib, ularni mustaqil fikr yuritish, axborotni tahlil qilish va asosli xulosa chiqarishga undaydi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari sun‘iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish o‘qituvchining metodik imkoniyatlarini kengaytirishini, ta‘lim jarayonida individual yondashuvni ta‘minlashga xizmat qilishini tasdiqlaydi. Biroq ushbu texnologiyalarning samaradorligi pedagoglarning raqamli va metodik tayyorgarligiga bevosita bog‘liq ekanligi aniqlandi.

Tadqiqot natijalariga asoslanib, boshlang‘ich ta‘limda sun‘iy intellekt yordamida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun quyidagi amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi:

1. Boshlang‘ich sinf darslarida sun‘iy intellektga asoslangan adaptiv mashqlar va interaktiv topshiriqlardan tizimli foydalanish tavsiya etiladi.
2. O‘quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda sun‘iy intellekt yordamida muammoli vaziyatlarga asoslangan topshiriqlarni joriy etish zarur.
3. O‘qituvchilarning sun‘iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish bo‘yicha raqamli va metodik kompetensiyalarini oshirish maqsadida maxsus o‘quv-treninglar tashkil etish lozim.
4. Ta‘lim jarayonida virtual yordamchilar va interaktiv platformalardan foydalanish orqali o‘quvchilarning mustaqil fikrlash va tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish tavsiya etiladi.

Mazkur xulosa va amaliy tavsiyalar boshlang‘ich ta‘limda sun‘iy intellektidan foydalanish orqali o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash kompetensiyasini rivojlantirishda samarali metodik asos bo‘lib xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Dewey J. How We Think: A Restatement of the Relation of Reflective Thinking to the Educative Process. – Boston: D. C. Heath and Company, 1933. – 301 p.

2. Выготский Л.С. Мышление и речь: сборник / Лев Выготский. – Москва : Изд-во АСТ: Астрель, 2011. – 637 с.

3. Xodjayeva F.O. O‘quvchilarni tanqidiy fikrlashga o‘rgatish va uning muhim jihatlari. / Zamonaviy ta’lim, – 2017. №6, 43-47 b.